

Innocentius III
DE CONTEMPTU MUNDI
SIVE DE MISERIA CONDITIONIS HUMANAЕ
LIBRI TRES

Testo di riferimento: Edit. Opp. Innocentii III, Coloniae 1575, in-folio, p. 421.
edizione elettronica: Patrologia Latina, <http://chadwyck.com>

LIBER TERTIUS.

De miseria humanae conditionis.

CAPUT PRIMUM.

De putredine cadaverum.

«Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eorum ¹.» O quot et quanta mortales de mundanae provisionis incertitudine cogitant, sed sub repentinae mortis articulo repente cuncta quae cogitaverant, evanescunt. «Sicut umbra cum declinat ablati sunt, et excussi sunt sicut locustae. ².» Exibit ergo spiritus ejus, non voluntarius, sed invitus, quia cum dolore dimittet quae cum amore possedit, ac velit, nolit, constitutus est ei terminus, qui praeteriri non poterit ³, in quo terra revertetur in terram. Scriptum est enim: Terra es, et in terram ibis ⁴. Naturale siquidem est, ut materiatum in materiam resolvatur. «Auferet ergo spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur ⁵. Cum autem morietur homo, haereditabit bestias, serpentes et vermes ⁶. Omnes enim in pulvere dormient, et vermes operient eos ⁷. Sicut vestimentum sic comedet eos vermis, et sicut lanam sic devorabit eos tineam ⁸. Quasi putredo consumendus est, et quasi vestimentum quod comeditur a tineam ⁹. Putredini dixi ait Job: Pater meus es, mater mea, et soror mea vermibus ¹⁰. Homo putredo et filius hominis ¹¹.» Quam turpis pater, quam vilis mater, quam

---

¹ Psal. CXLV

² Psal. CVIII.

³ Job XIV.

⁴ Gen. III.

⁵ Psal. CIII.

⁶ Eccli. XIX.

⁷ Job XXI.

⁸ Isa. LI.

⁹ Job XIII.

¹⁰ Job XVII.

¹¹ Job XXV.

abominabilis soror! Conceptus est enim homo de sanguine per ardorem libidinis putrefacto, cujus tandem libidinis cadaveri quasi funebres vermes assistent. Vivus generavit pediculos et lumbricos, mortuus generabit vermes et muscas; vivus produxit stercus et vomitum, mortuus producet putredinem et fetorem; vivus hominem unicum impinguavit, mortuus vermes plurimos impinguabit. Quid ergo foetidius humano cadavere? quid horribilius homine mortuo? Cui gratissimus erat amplexus in vita, molestus etiam erit aspectus in morte. Quid ergo prosunt divitiae? quid epulae? quid deliciae? quid honores? Divitiae non liberabunt a morte, epulae non defendent a morte, nec deliciae a verme, honores non eripient a fetore. Qui modo sedebat gloriosus in throno, modo jacet despectus in tumulo; qui modo fulgebat ornatus in aula, modo sordet nudus in tumba; qui modo vescebatur deliciis in coenaculo, modo consumitur a vermibus in sepulcro.

CAPUT II.

De tristi memoria damnatorum.

«Vindicta carnis impii, vermis et ignis ¹².» Uterque duplex, interior et exterior. Interior, qui rodit et urit cor: exterior, qui rodit et urit corpus. «Vermis, inquit, eorum non morietur, et ignis non exstinguetur ¹³. Dabit Dominus ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur et sentiant usque in sempiternum ¹⁴.» Vermis conscientiae tripliciter lacerabit. Affliget memoria, sera turbabit poenitentia ¹⁵, torquebit angustia. Venient enim in cogitationem peccatorum suorum timidi, et traduent illos ex adverso iniquitates eorum, dicentes: «Quid profuit nobis superbia? et jactantia divitiarum quid contulit nobis? Transierunt illa omnia tanquam umbra, et sicut navis, quae pertransit fluctuantem aquam, cujus cum praeterierit, non est inveniri vestigium ¹⁶.» Sic et nos nati, continuo desinimus esse; virtutis quidem nullum signum valemus ostendere, sed in malignitate nostra consumpti sumus. Cum ingenti turbatione recogitabunt, quae cum nimia delectatione gesserunt, ut stimulus memoriae pungat ad poenam, quos aculeus nequitiae stimulavit ad culpam.

CAPUT III.

De inutili poenitentia damnatorum.

Dicent intra se poenitentiam agentes: «Erravimus a via veritatis, et lumen justitiae non luxit nobis ¹⁷. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos, et collibus: Operite nos ¹⁸.» Poenitebunt ad poenam, sed non convertentur ad veniam; justum est enim, ut qui noluerunt cum bene potuerunt; cum velint,

---

¹² Eccli. VII.

¹³ Isa. LXVI.

¹⁴ Jud. XVI.

¹⁵ [al. exacerbabit poena]

¹⁶ Sap. IV.

¹⁷ Sap. V.

¹⁸ Luc. XXIII.

non possint; dedit enim Dominus locum poenitentiae, et ipsi abusi sunt eo. Propterea dives, qui cruciabatur in flamma, dicebat ad Abraham: «Rogo te pater, ut mittas Lazarum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.» Cui cum Abraham respondisset: «Habent Moysen et prophetas, audiant illos,» subjunxit: «Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, poenitentiam agent ¹⁹.» Agebat et ille poenitentiam in inferno; sed quia cognoscebat illam inutilem, rogabat ut annuntiaretur hoc fratribus suis; quatenus agerent poenitentiam in hoc saeculo fructuosam; quia tunc prodest homini poenitere, cum potest ipse peccare.

CAPUT IV.

De poenis inferni diversis.

Poenae autem infernales secundum diversa peccata sunt diversae. Prima poena est ignis, secunda frigoris ²⁰. De his dixit Dominus: «Ibi erit fletus et stridor dentium ²¹.» Fletus propter fumum ignis, stridor dentium, propter frigus. Tertia erit fetor; de his tribus dicitur in Psalmo: «Ignis, sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum ²².» Quarta, vermes indeficientes, unde Isaias: «Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur? ²³» Quinta, mallei percutientes, unde dicit Salomon: «Parata sunt damnationis iudicio blasphematoribus ²⁴, et percutientes mallei stultorum corporibus ²⁵.» Sexta, tenebrae palpabiles exteriores et interiores, unde Job: «Terra miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis, etc. ²⁶.» Et alibi: «Vadam ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine ²⁷.» Et in Psalmo: «In aeternum non videbunt lumen ²⁸,» et alibi: «Impii in tenebris conticescent ²⁹.» Septima, confusio peccatorum: «Tunc enim, ut legitur in Daniele, erunt libri aperti ³⁰,» id est conscientiae hominum erunt omnibus manifestae. Octava, horribilis visio daemonum, qui videbuntur in excussione scintillarum de igne ascendentium. Nona, igneae catenae, quibus impii singulis membris constringentur.

Prima poena est concupiscentium, secunda malitiosorum, tertia luxuriosorum, quarta invidorum et odium habentium, quinta eorum, qui in hoc saeculo per flagella non meruerunt castigari, quia «tentaverunt et

---

¹⁹ Luc. XVI.

²⁰ [al. frigus]

²¹ Matth. XIII.

²² Psal. X.

²³ Isa. LXVI.

²⁴ [al. derisoribus]

²⁵ Prov. X.

²⁶ Job X.

²⁷ ibid.

²⁸ Psal. XLVIII.

²⁹ I Reg. II.

³⁰ Dan. VII.

exacerbaverunt Dominum ³¹» in multitudine iniquitatum suarum. Unde scriptum est: «Exacerbavit Dominum peccator, secundum multitudinem irae suae non requiret ³².» Sexta eorum, qui in tenebris ambulantes, ad lumen verum, scilicet Christum, venire contempserunt; septima confitentium peccata sua, et poenitentiam contemnentium; octava illorum, qui in hoc saeculo libenter vident mala, et faciunt: nona illorum, qui per singula vitia sunt defluxi, qui ambulant in desideriis suis, et eunt post concupiscentias suas.

CAPUT V.

De ineffabili angustia damnatorum.

«Videntes turbabuntur timore horribili, gementes prae angustia spiritus, et dicentes: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, et in similitudinem improprii; nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam et finem eorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est ³³.» Supplicium erit malorum, intueri gloriam beatorum, licet forte post finem iudicii. Beati quoque visuri sunt reprobos in tormentis, secundum illud: «Laetabitur justus cum viderit vindictam impiorum ³⁴.» Reprobi vero non sunt visuri beatos in gloria, secundum illud: «Tollatur impius, ne videat gloriam Dei ³⁵.» Talia dicent in inferno peccatores, quoniam «spes impii est tanquam lanugo, quae a vento tollitur, et tanquam spuma gracilis, quae a procella dispergitur, et tanquam fumus a vento diffusus, et tanquam memoria hospitis unius diei ³⁶.»

CAPUT VI.

De igne gehennali.

Ignis gehennae nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed a Deo creatus est inextinguibilis ab origine mundi. Scriptum est enim: «Devorabit eum ignis, qui non succenditur ³⁷.» Creditur autem esse sub terris, secundum illud Isaiae: «Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui ³⁸.» Sed et omnis locus reprobis est poenalis, qui semper secum defert cruciatum, et ubique contra se tormentum incurrit. «Producam inquit, ignem de medio tui, qui comedet te ³⁹.» Ignis autem gehennae semper ardebit, et nunquam lucebit: semper uret, et nunquam consumet: semper afficiet, et nunquam deficiet. Est enim apud inferos summa tenebrarum obscuritas, immensa poenarum acerbitas, infinita miseriarum aeternitas. «Ligatis, inquit,

---

³¹ Psal. LXXVII.

³² Psal. X.

³³ Sap. V.

³⁴ Psal. LVII.

³⁵ Isa. XXVI.

³⁶ Sap. V.

³⁷ Job XX.

³⁸ Isa. XIV.

³⁹ Ezech. XXVIII.

pedibus et manibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium ⁴⁰.» Singula membra pro suis peccatis propria sustinebunt tormenta, ut in eo puniantur, in quo peccaverunt. Scriptum est enim: «Per quae peccat homo, per haec et torquetur ⁴¹;» unde qui in lingua peccaverat, cruciabatur in lingua. Propter quod ipse clamabat: «Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma ⁴².» Per digitos intelligitur operatio; digitis enim operamur. Quasi dicat: Si minimum operum Lazari haberem, minorem poenam sentirem.

CAPUT VII.

De tenebris inferni.

Reprobi vero non solum exterioribus, sed etiam interioribus tenebris involventur; quia spirituali pariter et corporali luce carebunt. Scriptum est enim: Tollatur impius, ne videat gloriam Dei ⁴³, qui solus tunc erit «in lucem sempiternam ⁴⁴.» Tantam autem in poenis reprobi tolerabunt angustiam, ut vix aliquid cogitare valebunt praeter poenas: sed illuc dirigent impetum cogitationis, ubi sentient vim doloris. Sane discipulus quidam fertur apparuisse magistro suo post mortem. Quem cum magister esse damnatum intellexisset, quaesivit ab eo, si aliquae quaestiones apud inferos verterentur. Qui dicitur respondisse: «Apud inferos quaeritur solummodo quid non sit poena.» Sed et Salomon ait: «Nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia est apud inferos, quo tu properas ⁴⁵.» Erit enim tanta in reprobis mentis oblivio, tanta caecitas animi, tanta confusio rationis, ut raro vel nunquam ad cogitandum quidquam de Deo possint assurgere, nedum ad confitendum valeant aspirare. Nam «a mortuo tanquam ab eo, qui non est, periit confessio ⁴⁶.» Scriptum est enim: «Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum ⁴⁷.» «Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te ⁴⁸.»

CAPUT VIII.

De confusione poenarum.

«Dimitte me, Domine, dicit Job, ut plangam paululum dolorem meum, antequam vadam ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine: terram miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus

---

⁴⁰ Matth. XXII.

⁴¹ Sap. XI.

⁴² Luc. XVI.

⁴³ Isa. XXVI.

⁴⁴ Isa. LX.

⁴⁵ Eccle. IX.

⁴⁶ Eccle. VII.

⁴⁷ Psal. CXIII.

⁴⁸ Isa. XXXVIII.

horror inhabitat ⁴⁹.» Ordo quidem erit in quantitate poenarum, quoniam «in qua mensura mensi fuerint, remetietur eis ⁵⁰,» ut qui gravius peccaverunt, gravius puniantur. «Potentes enim potenter tormenta patientur ⁵¹.» Sed ordo non est in qualitate rerum, quia de aquis nivium transibunt ad calorem nimium ^{52,53}, ut subita contrariorum mutatio graviorum inferat cruciatum. Experimento cognovi, quod adustus, si frigidum statim adhibeat, ardentiolem sentiet cruciatum.

CAPUT IX.

De indeficientia tormentorum.

«Sicut oves in inferno positi sunt, et mors depascet eos ⁵⁴.» Dictum est hoc a simili jumentorum, quae non radicitus evellunt herbas, sed summitates solummodo carpunt, ut iterum herbae renascantur ad pastum. Sic et impii quasi morte pasti, reviviscunt ad mortem, ut aeternaliter moriantur. Ovidius:

Sic inconsumptum Tityi semperque renascens
Non perit, ut possit saepe perire, jecur.
(OVID. Pont., I, II, 41.)

Tunc erit mors immortalis, tunc vivent mortui, qui vitae sunt mortui. Quaerent mortem, et non invenient, quia vitam habuerunt et perdiderunt. Audi Joannem in Apocalypsi ⁵⁵ dicentem: «In diebus illis quaerent homines mortem, et non invenient eam: desiderabunt mori et fugiet mors ab illis.» O mors quam dulcis esses quibus tam amara fuisti, te solam desideranter optabunt, qui te solam vehementer abhorruerunt.

CAPUT X.

Cur reprobis nunquam liberabuntur a poenis.

Nullus ergo sibi blandiatur, et dicat, quia «Deus non in finem irascetur, neque in aeternum indignabitur ⁵⁶,» sed «miserationes ejus super omnia opera ejus ⁵⁷.» Quia cum iratus est, non obliviscetur misereri, nec quidquam eorum, quae fecit Deus, odivit ⁵⁸. Assumens in argumentum erroris quod ait Dominus per Isaiam prophetam: «Congregabuntur in congregatione unius

---

⁴⁹ Job X.

⁵⁰ Luc. VI.

⁵¹ Sap. VI.

⁵² [al. ignis]

⁵³ Job I.

⁵⁴ Psal. XLVIII.

⁵⁵ cap. IX.

⁵⁶ Psal. CII.

⁵⁷ Psal. CXLIV.

⁵⁸ Sap. II.

fascis in lacum, et claudentur in carcere, et post multos dies visitabuntur ⁵⁹.» Homo namque peccavit ad tempus, non ergo Deus puniet in aeternum.

O spes inanis, o falsa praesumptio! Non credat frustra errore deceptus, quod aliquo pretio sit redimendus, quoniam in inferno nulla est redemptio. Congregabuntur ergo peccatores in lacum, et claudentur in carcerem, scilicet in inferno, in quo sine corporibus usque in diem iudicii torquebuntur, et post multos dies, postquam videlicet resurgent cum corporibus suis in novissimo die, visitabuntur, non ad salutem, sed ad vindictam: quia post diem iudicii gravius punientur. Sic et alibi dicitur: «Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum ⁶⁰.» Praedestinati ergo Deus irascitur temporaliter, quia «flagellat omnem Deus filium quem recipit ⁶¹,» de quibus illud accipitur: «Non in finem irascetur,» etc. ⁶². Reprobis autem Deus irascitur aeternaliter, quia justum est, ut quod impius in suo praevaricatur aeterno, Deus ulciscatur in suo aeterno. Nam licet peccandi facultas illum dimittat, ipse tamen non dimittit voluntatem peccandi. Scriptum est enim: «Superbia eorum, qui te oderunt ascendit semper ⁶³.» Nam non humiliabuntur reprobi jam desperati de venia, sed malignitas odii tantum in illis excrescet, ut velint illum omnino non esse, per quem sciunt se tam infeliciter esse. Maledicent Altissimo, et blasphemabunt excelsum, conquerentes eum esse malignum, qui creat illos ad poenam, et nunquam inclinatur ad veniam. Audi Joannem in Apocalypsi ⁶⁴ dicentem: «Grando magna descendit de coelo in homines, et blasphemaverunt homines Deum propter plagam grandinis, quoniam magna facta est vehementer.» Voluntas ergo damnati, licet amiserit potestatis effectum, semper tamen habebit malignitatis affectum, et ipsa erit in inferno supplicium, quae fuerat in mundo peccatum: licet forsan et ibi peccatum sit, sed non meritum poenae. Impius ergo quia semper habebit in se reatum ex culpa, semper sentiet contra ⁶⁵ se esse cruciatum ex poena, quia quod ipse per poenitentiam non delevit, Deus per indulgentiam non remittet. Ad magnam ergo pertinet justitiam judicandis, ut nunquam careant in gehenna supplicio, qui nunquam carere voluerunt in vita peccato. Voluissent utique, si potuissent sine fine vivere, volunt, qui nunquam desinunt peccare dum vivunt.

CAPUT XI.

Testimonia de suppliciis aeternalibus.

«Quis, inquit Isaias, poterit habitare de vobis cum ardoribus sempiternis? ⁶⁶. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die et nocte,

---

⁵⁹ Isa. XXIV.

⁶⁰ Psal. LXXXVIII.

⁶¹ Hebr. XII.

⁶² Psal. CII.

⁶³ Psal. LXXIII.

⁶⁴ cap. XVI.

⁶⁵ [al. circa]

⁶⁶ Isa. XXXIII.

et non exstinguetur, sed ascendit fumus ejus in sempiternum ⁶⁷.» Jeremias quoque ait: «Dabo vos in opprobrium sempiternum, et ignominiam aeternam, quae nunquam oblivione delebitur ⁶⁸.» Et Daniel ait: «Qui dormierunt in pulvere terrae, evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper ⁶⁹.» Salomonem quoque, «Mortuo, inquit, homine impio nulla spes erit de eo ⁷⁰.» Huic exemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. Et Joannes apostolus: «Si quis, ait, adoraverit bestiam et imaginem ejus, hic bibit de vino irae Dei, et cruciabitur igne et sulphure: et fumus tormentorum ascendet in saecula saeculorum, nec habebit requiem die ac nocte, qui adoraverit bestiam et imaginem ejus ⁷¹.» Confirmat haec Veritas, quae damnatos ⁷² in iudicio sententialiter reprobabit, dum dicet: «Ite maledicti in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus ⁷³.» Si secundum divinum iudicium «in ore duorum vel trium testium stat omne verbum ⁷⁴,» quanto magis in ore tot et tantorum virorum de proposita veritate constabit.

CAPUT XII.

De die iudicii.

«Ecce ergo dies Domini veniet crudelis, et indignationis plenus, irae et furoris, ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea; quoniam stellae coeli et splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendet in lumine suo. Et visitabo super orbem mala, et contra impios iniquitatem eorum. Et requiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. Propter hoc omnes manus dissolventur, et omne cor hominis tabescet et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt, quasi parturientes dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit: facies combustae vultus eorum ⁷⁵. Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clangoris, quia consummationem cum festinatione faciet Dominus cunctis habitantibus terram ⁷⁶. Et superveniet repentina dies illa tanquam laqueus, in omnes, qui sedent super faciem orbis terrae ⁷⁷.» Quoniam «sicut fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis ⁷⁸. Dies enim Domini sicut fur in nocte ita veniet. Et cum dixerint pax et securitas, tunc

---

⁶⁷ Isa. LXV.

⁶⁸ Jer. XXIII.

⁶⁹ Dan. XII.

⁷⁰ Prov. XI.

⁷¹ Apoc. XIV.

⁷² [al. damnandos]

⁷³ Matth. XXV.

⁷⁴ Deut. XIX.

⁷⁵ Isa. XIII.

⁷⁶ Soph. I.

⁷⁷ Luc. XXI.

⁷⁸ Matth. XXIV.

repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient ⁷⁹.»

CAPUT XIII.

De iudicium praecedente tribulatione.

«Praecedet autem tribulatio magna, qualis nunquam fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro ⁸⁰. Surgent enim gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et terrae motus erunt magni per loca, et pestilentiae, et fames, terroresque de coelo, et signa magna erunt. Et erunt signa, in sole, et luna, et stellis, et in terris pressura gentium, prae confusione sonitus maris et fluctuum, arescentibus hominibus prae timore et exspectatione, quae supervenient universo orbi ⁸¹. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem deducantur, si fieri potest, etiam electi ⁸². Tunc revelabitur homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus: quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui ⁸³.» Mittetur autem «Elias propheta, priusquam veniat dies Domini magnus et horribilis, et convertet corda patrum ad filios, et cor filiorum ad parentes ⁸⁴.» Cum quo veniet et Enoch, «et prophetabunt diebus mille ducentis et sexaginta amicti saccis. Et cum finierint testimonium suum, bestia quae ascendet de abyssonibus, faciet adversus illos bellum, et vincet illos et occidet, et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi Dominus illorum crucifixus est. Et post tres dies et dimidium spiritus vitae intrabit in eos ⁸⁵.»

CAPUT XIV.

De signis iudicium praecedentibus.

«Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum movebuntur: et tunc apparebit signum Filii hominis in coelo. Et tunc plangent super se omnes tribus terrae ⁸⁶. Reges terrae et principes, et tribuni et divites, et fortes, et omnis servus et liber abscondent se in speluncis et in petris montium, et dicent montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus irae ipsorum. Et quis poterit stare? ⁸⁷ Et mittet angelos suos cum

---

⁷⁹ I Thess. V.

⁸⁰ Matth. XXIV.

⁸¹ Luc. XXI.

⁸² Matth. XXIV.

⁸³ II Thess. II.

⁸⁴ Malach. IV.

⁸⁵ Apoc. I.

⁸⁶ Matth. XXIV.

⁸⁷ Apoc. VI.

tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis et summis coelorum usque ad terminos eorum ⁸⁸.» Tunc «ipse Dominus in jussu et voce archangeli et in tuba Dei descendet de coelo ⁸⁹.» Et «omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedunt boni in resurrectionem vitae, mali vero in resurrectionem judicii ⁹⁰. Mors et infernus dabunt mortuos suos, qui in ipsis erunt ⁹¹. Ecce venit in nubibus, et videbit omnis oculus, et qui in eum pupugerunt: et plangent omnes tribus terrae ⁹², et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa et potestate magna, et majestate ⁹³.» Veniet autem Dominus ad judicium, non solum cum angelis et apostolis, sed et cum senatoribus populi sui; unde ait Salomon: «Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terrae ⁹⁴.» Sedebunt enim et ipsi «super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel ⁹⁵.

Aspiciebam, inquit Daniel, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit. Vestimentum ejus quasi nix candidum, et capilli capitis ejus quasi lana munda, thronus ejus flammae ignis, rotae ejus quasi ignis accensus: fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei (Dan. VII).» Unde ait et Psalmista: «Deus noster manifeste veniet, Deus noster et non silebit ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida ⁹⁶. Nubes et caligo in circuitu ejus. Justitia et judicium praeparatio sedes ejus ⁹⁷. Et advocavit coelum desursum, et terram, ut discernat, populum suum ⁹⁸.» Nam «congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eas ad invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis; et statuet oves quidem a dextris, haedos autem a sinistris ⁹⁹.»

CAPUT XV.

De potentia, sapientia et justitia judicis.

O quantus tunc erit timor et tremor, quantus erit fletus et gemitus; nam si «columnae coeli contremiscunt et pavent ad nutum ejus ¹⁰⁰, et angeli pacis amare flebunt: ¹⁰¹» peccatores autem quid facient? «Si justus vix salvabitur, impius et peccatores ubi parebunt? ¹⁰²» Propterea clamat Propheta: «Ne intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo

---

⁸⁸ Matth. XXIV.

⁸⁹ I Thess. IV.

⁹⁰ Joan. V.

⁹¹ Apoc. XX.

⁹² Apoc. I.

⁹³ Luc. XXI.

⁹⁴ Prov. XXXI.

⁹⁵ Matth. XIX.

⁹⁶ Psal. LXLVI.

⁹⁷ Psal. XLIX.

⁹⁸ Psal. XLIX.

⁹⁹ Matth. XXV.

¹⁰⁰ Job XXVI.

¹⁰¹ Isa. XXXIII.

¹⁰² I Petr. IV.

omnis vivens ¹⁰³. Si enim iniquitates observaveris, Domine, quis sustinebit? ¹⁰⁴» Quis enim non timeat iudicem potentissimum, sapientissimum et justissimum? Potentissimum, quem nemo potest effugere, sapientissimum, quem nemo potest latere; justissimum, quem nemo potest corrumpere. «Si fortitudo quaeritur, robustissimus est, sapiens corde, et fortis robore; si aequitas iudicii, nemo audebit pro me testimonium reddere; si justificare me voluero, os meum condemnabit me; si innocentem ostendero, pravum me comprobabit, etiam si simplex fuero ¹⁰⁵» «Ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt ¹⁰⁶.» Qui vocat stellas et dicunt; «Adsumus ¹⁰⁷. Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis ¹⁰⁸;» cujus «voluntati nihil omnino resistit ¹⁰⁹; cui nullum verbum est impossibile ¹¹⁰;» cui «flectitur omne genu coelestium, terrestrium et infernorum ¹¹¹.» Hunc ergo nemo potest fugere, sicut dicit Propheta: «Si ascendero in coelum, tu illic es; si descendero ad infernum, ades ¹¹².» Ipse scrutatur renes et corda ¹¹³, cujus «oculis omnia nuda sunt et aperta ¹¹⁴.» Qui «pluviae guttas et arenam maris dinumerat ¹¹⁵.» Deus scientiarum Dominus, praescius omnium, et conscius singulorum, occultus occultorum omnium indagator. Hunc ergo nemo potest latere, sicut dicit Apostolus: «Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus ¹¹⁶.» Ipse est iudex justus, fortis et longanimis ¹¹⁷, qui nec prece, nec pretio, nec amore, nec odio declinat a semita rectitudinis, sed via regia semper incedens, nullum malum praeterit impunitum, nullum bonum irremuneratum relinquit ¹¹⁸. Hunc ergo nemo potest corrumpere, juxta quod dicit Psalmus: «Tu reddes singulis secundum opera sua ¹¹⁹.»

CAPUT XVI.

De divino iudicio.

Quis autem non timeat illud examen, in quo idem erit, et accusator, et advocatus et iudex? Accusabit enim dum dicet: «Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere.» Advocabit, cum subdet: «Quandiu non fecistis uni de minimis meis his, nec mihi fecistis.» Iudicabit

---

¹⁰³ Psal. CXLII.

¹⁰⁴ Psal. CXX.

¹⁰⁵ Job IX.

¹⁰⁶ Psal. CXLVIII.

¹⁰⁷ Baruch. III.

¹⁰⁸ Psal. CIII.

¹⁰⁹ Rom. IX.

¹¹⁰ Luc. I.

¹¹¹ Phil. II.

¹¹² Psal. CXXXVIII.

¹¹³ Jer. XVII.

¹¹⁴ Hebr. IV.

¹¹⁵ Eccli. I.

¹¹⁶ Hebr. IV.

¹¹⁷ Psal. VII.

¹¹⁸ [Boetius lib. V, *De consol. philosoph.*]

¹¹⁹ Psal. LXI.

cum infert: «Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum ¹²⁰.» Non erunt testes in illo iudicio necessarii, quia tunc manifesta erunt «abscondita tenebrarum ¹²¹. Nihil enim occultum, quod non revelabitur ¹²².» Tunc erunt libri conscientiarum aperti ¹²³, et iudicabunt mortui ex his quae scripta sunt in libris, secundum opera ipsorum: «Opera enim ipsorum sequuntur illos ¹²⁴.» Quantus erit pudor in peccatoribus! quanta confusio erit, cum eorum nefandissima crimina cunctis erunt liquida et manifesta! «Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata ¹²⁵.» Ab illa enim sententia nunquam poterit provocari ¹²⁶. Quia «Pater omne iudicium dedit Filio suo ¹²⁷. Qui claudit et nemo aperit, aperit et nemo claudit ¹²⁸. Os enim Domini locutum est ¹²⁹.»

CAPUT XVII.

Quod nihil proderit damnatis.

Tunc non proderunt opes, non defendent honores, non suffragabuntur amici. Scriptum est enim: «Argentum eorum et aurum eorum non valebit eos liberare in die furoris Domini ¹³⁰. Flebunt et plangent omnes reges terrae, cum viderint fumum incendii, propter timorem tormentorum eorum ¹³¹.» Quid ergo facietis in die furoris Domini, in die visitationis et calamitatis, de longe venientis? ad cuius fugietis auxilium? «Unusquisque onus suum portabit ¹³². Anima quae peccaverit, ipsa morietur ¹³³.» O quam durum et districtum iudicium, in quo non solum de factis, sed «de omni verbo otioso, quodcumque locuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicii ¹³⁴;» in quo «usque ad novissimum quadrantem exigetur debitum cum usuris ¹³⁵. Quis ergo fugere poterit a ventura ira? ¹³⁶ Mittet ergo Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et alligabunt fasciculos ad comburendum, et mittent eos in caminum ignis ardentis. Ibi erit fletus et stridor dentium ¹³⁷,» gemitus et ululatus ¹³⁸, luctus

---

¹²⁰ Matth. XXV.

¹²¹ I Cor. IV.

¹²² Matth. X.

¹²³ Dan. VII.

¹²⁴ Apoc. XIV.

¹²⁵ Isa. LVIII.

¹²⁶ [al. revocari vel appellari]

¹²⁷ Joan. XXII.

¹²⁸ Apoc. III.

¹²⁹ Isa. LVIII.

¹³⁰ Ezech. VII.

¹³¹ Apoc. XVIII.

¹³² Gal. VI.

¹³³ Ezech. XVIII.

¹³⁴ Matth. XII.

¹³⁵ Matth. XVIII.

¹³⁶ Luc. III.

¹³⁷ Matth. XIII.

¹³⁸ [al. ejulatus]

et cruciatus, stridor et clamor, timor et tremor, dolor et labor, ardor et foetor, obscuritas et anxietas, acerbitas et asperitas, calamitas et egestas, angustia et tristitia, oblivio et confusio, torsiones et punctiones, amaritudines et terrores, fames et sitis, frigus et cauma, sulphur et ignis ardens in saecula saeculorum. Unde liberet nos Deus, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

© 2002 Biblioteca dei Classici Italiani
by Giuseppe prof. Bonghi